

ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ

Ковальчук Ю.

Науковий керівник – доц. Федорів І. О.

ДІЯЛЬНІСТЬ ЙОЗЕФА ЮНГМАНА В КОНТЕКСТІ ЧЕСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ВІДРОДЖЕННЯ

*“Народ живе і виживає завдяки мові,
і якщо загине мова, загине і народ” Й. Юнгман*

Наприкінці XVIII – на початку XIX ст. в Австрійській імперії, зокрема, на чеських землях розпочинається національне відродження в рамках загальноєвропейського руху визволення народів від середньовічних стереотипів. В основі чеського відродження були антигабсбурські настрої, які конкретно втілювались у засудженні ідеологами реформ австрійської влади, що проводились, не враховуючи надзвичайно важливого фактору: багатонаціональність держави. Основною метою визвольного руху було сформувати національну самосвідомість чеського народу, висвітлити його індивідуальність і багатогранність, закликати людей до відчуття патріотизму, зберігати та примножувати здобутки чеської культури. Оскільки цей процес був довготривалим, історики виділяють декілька етапів руху, в ході яких змінювалися методи й форми боротьби, програмні вимоги.

Перший етап пов'язаний із десятиліттям правління Йосифа II і завершився в середині 1790-х р., коли реакційний характер політики Відня посилювався. Наступний, продовжувався до 1820–1830-х рр., відбулася переорієнтація національного руху, перехід від ідеології просвітницького типу до створення “національної ідеології”. Останній, передреволюційний, етап – 30–40-х рр. XIX ст. У цей період, паралельно з великим розмахом національного руху відбувалася диференціація політичних сил, у процесі якої консервативному та ліберальному угрупованню суперечило демократичне та радикальне [11, с. 219; 14].

На нашу думку, важливість діячів цієї епохи не можливо переоцінити, адже тим, хто веде боротьбу за духовне та національне, неабияк важко на шляху здійснення власної мети. Процес формування чеської нації відбувався у важких умовах і саме вони визначили характер цього руху як демократичний. Для проведення активної, великомасштабної діяльності діячам відродження не вистачало прогресивної соціальної верстви, на яку можна було б покладатися. Чеські діячі не мали можливості розраховувати на підтримку національно свідомих політичних сил і їм не вистачало практики широкої наукової і культурної діяльності. Таким чином, на плечі лідерів було покладено велику відповідальність, яка передбачала не лише працювати на благо розвитку і збагачення духовного життя чехів, а й закладати основи, створювати передумови для національного життя.

В ідеології чеського відродження першочергову роль зайняло мовне питання. Когортою діячів було створено мовну концепцію нації, виходячи з переконання, що найбільшим багатством нації є мова. Ціле покоління діячів зосередило свою увагу й зусилля на мовознавстві, історії мови та літератури, фольклорі й славістиці. Проте вони не зупинилися лише на вивченні цих питань, для пошуку більш ґрунтовного тлумачення національної програми вони звернули увагу на праці з історіографії й філософії історії [5, с. 159; 12].

Одним з основних діячів руху та творцем першої програми національного розвитку був Йозеф Юнгман.

Народився майбутній вчений 16 червня 1773 р. в селі Гудлиці, неподалік чеських міст Кришвоклат і Бєроун у сім'ї кріпаків із кришвоклатського помістя князів Фюрстенбергів. Коли хлопчику виповнилось 11 років, він закінчив гудлицьку школу й батьки віддали його на

навчання в бєроунську. Нею керував католицький чернечий орден піарів. “Коли я вступив у німецьку школу піарів у Бєроуні, – розповідав він, – я не вмів читати й писати по-чеськи, рахувати, співав у хорі, грав на скрипці й мав охоту до навчання”. Після закінчення бєроунської школи батьки дали можливість хлопчику вивчати латинську мову у піарів.

Новий етап життя розпочався у 15-річному віці, коли Йозеф поїхав на навчання у Прагу. У 1788 р. його було прийнято в гімназію, у другий “граматичний” клас. Загальний гімназійний курс він пройшов не за 5 (як було прийнято), а за 4 роки. Особливу увагу в гімназії приділяли вивченню латинської, німецької та грецької мов, а також історії, географії, мистецтвознавству, арифметиці, геометрії, елементарній алгебрі.

У 1792 р. Й. Юнгман отримав атестат, який відкривав йому двері Празького університету. Тепер він мав змогу слухати лекції професора А. Мейснера, професора загальної історії І. Корнови, астронома А. Стрлада, математика С. Видри. Проте Й. Юнгман не лише навчався, тяжка доля примушувала його самостійно заробляти на життя приватними уроками. У ті часи не було великого попиту на репетиторів і домашніх учителів, тому за хороше місце необхідно було міцно триматися [7, с. 3–26].

Саме під час навчання на філософському факультеті у Й. Юнгмана прокинувся інтерес до рідної мови. У 1792 р. в Австрійській імперії відбуваються важливі зміни: помирає Йосиф II, правителем стає Леопольд II. За розпорядженням останнього, у 1792 р. при Празькому університеті було створено кафедру чеської мови та літератури. 13 березня 1793 р. перший професор чеської мови та літератури Празького університету, історик Ф. М. Пельцль розпочав читання курсу. Це було важливою подією в житті Праги.

У 1796 р., після закінчення факультету філософії, Й. Юнгман вступив на юридичний факультет. У “Записках” він пояснював свій вибір випадковістю, бо мати хотіла бачити його теологом, а медицина хлопця зовсім не цікавила. Залишалося лише зайнятися правом, тому що інших факультетів не існувало. Уже в 1797 р., окрім чеської мови, він вільно володів німецькою, англійською, французькою, а також італійською та іспанською. У першому томі “Збірка віршів та пісень” (1795 р.) з’являється художній твір Й. Юнгмана, чотирьохрядкова епіграма на чеській мові. Стало зрозуміло, що в майбутньому юрист народжувався справжній літератор. Під впливом цих ідей йшов процес формування національно-політичної свідомості Й. Юнгмана.

Згодом він дізнається, що гімназія міста Літомержіце оголосила конкурс на посаду викладача граматики, хлопець подав заяву. Із 11 кандидатів вибрали саме його. Уже з 1 червня 1799 р. Й. Юнгман став учителем. Працюючи в гімназії, потоваришував з одним із викладачів – І. Гайкою, поціновувачем музики та чеської мови. 18 листопада 1800 р. Йозеф Якуб Юнгман вступив у шлюб з 19-річною Іоанною Марією Євою Светецькою із Чернчіць.

Літомержіце, як частина північно-західних чеських міст, була вже сильно германізована, але все ж таки тут залишалися поціновувачі чеської мови. Одним із них був Й. Юнгман, котрий на власний ризик і страх безкоштовно викладав учням гімназії чеську мову. А в 1806 р. читав курс в місцевій семінарії. Однотумцями та помічниками в цій справі Й. Юнгмана були його учні – А. Марек, Й. Крамарж, Ф. Ветешнік. Ідеями Й. Юнгмана цікавилися деякі викладачі гімназії, зокрема Я. Тахеці, Й. Коубле.

Йозеф Юнгман розпочинає свою літературну та перекладацьку діяльність, яка згодом принесе йому велику славу та стане справжнім культурним надбанням чеського народу. У 1806 р. в першому журналі на чеській мові “Чеський глашатай” були опубліковані діалоги Й. Юнгмана “Про чеську мову”, в яких він сміливо закликав до боротьби за національні права чеського народу. Праця здійснила значний вплив на сучасників і висунула його в перші ряди визнаних ідеологів національного руху. Тоді ж у Й. Юнгмана з’являються задуми написати – “Чесько-німецький словник” та “Історію чеської літератури” [16; 17].

У 1810 р. молодий вчений висунув ідею створення спеціальної установи для видання книг на чеській мові, продовжуючи традиції діячів чеського Просвітництва останніх років XVIII ст. А через п’ять років він вразив сучасників ідеєю створення національної енциклопедії

чеською мовою [7, с. 27–36; 15, с. 137].

Поступово, з провінціального професора, Й. Юнгман перетворювався на діяча всенационального масштабу. Вже цілком сформованою особистістю з власними амбіціями та задумами, майбутній вчений хотів розширити межі своєї діяльності, в нього виникає бажання покинути провінціальне містечко й переїхати до Праги.

У 1815 р. він отримав запрошення на посаду професора другого гуманітарного класу Староміської гімназії. Наприкінці жовтня разом з дружиною та чотирма дітьми – сином Йозефом і доньками Іоанною, Анною та Катериною – Й. Юнгман прибув у Прагу, а з листопада вступив на посаду професора. Саме з цього часу Й. Юнгман розпочинає втілювати в життя всі свої творчі задуми.

Якщо говорити про внутрішній світ вченого та про його власне ставлення до життя, то варто сказати, що перш за все Й. Юнгман любив свободу й чесність. Для нього основним рушієм життя була думка. Вчений вважав, що кожен з нас бачить і пізнає світ по-своєму, тому може помилятися. Людина може удосконалити себе, тільки працюючи розумово й активно шукаючи різні дороги для вирішення чи вивчення будь-якого питання. Ніколи не варто зупинятися на досягнутому, потрібно завжди прагнути кращого. Й. Юнгман вважав, що будь-яка помилка в роботі – це не знак для припинення роботи, просто потрібно шукати нові шляхи, нові засоби й методи, підходити до вирішення питання зовсім з іншого боку. Особливо цікаво міркував Й. Юнгман про вченого. Науковець був прихильником самостійного та оригінального мислення. Вважав, що кожна людина, особливо науковець повинен звикати думатинезалежно. Адже не можливо досягнути успіху, продовжуючи думку інших. Ймовірно, що кожен свідомий науковець протягом всього свого життя живе саме цією думкою [7, с. 65–66].

Йозеф Юнгман чітко сформулював власну тезу про те, якою має бути влада. Деспотія, тиранія, тоталітаризм завжди були противниками розвитку інтелектуального життя людей. Коли в державі панують такі методи правління, на низькому рівні стоять питання філософії, історіографії і політичної науки. Навпаки, у відкритому і, в межах розумного, вільному правлінні відбувається розквіт наук, мови та всезагальний розвиток людини необмежений.

Учений не залишався осторонь католицької релігії та церкви. Зокрема, вважав, що божество – це створене людиною, фантастичне, ідеальне відображення людських відносин. Він часто критикував католицьку церкву та духовенство. Заявляв, що саме вона є гальмівним фактором у розвитку науки і з давніх часів від цього страждали генії. Науковець стверджував, що чеська культура, коли відвернулася від папства, славилася по усій Європі, а будучи під рукою діяльності езуїтів переживала свої найгірші часи для розвитку мистецтва [6, с. 17–26; 7, с. 73–82].

Йозеф Юнгман стояв на позиції об'єктивного ідеалізму. Формою філософського втілення світової ідеї в її постійному розвитку вважав мову. Для нього це було не лише способом викладу думок, а й щось духовне, магічне. В Австрійській імперії відбувалося насадження німецької мови й, звичайно, дворянство підтримувало такий процес і активно брало в ньому участь. Це можна зрозуміти, бо дворянство, перш за все, хотіло жити стабільно й мати хороші стосунки з владою, а моральні та духовні сторони такого життя рідко цікавили заможну верству населення. Вагомою відмінністю між селянством та дворянством була мова. Й. Юнгман стверджував, що селянство, оберігаючи рідну мову, передаючи з покоління в покоління традиції та звичаї – є основною силою та опорою будь-якої нації. Учений закликав: “Не будемо соромитися селян – вони наші співгромадяни, наші брати. Якщо ми хочемо бути кращими за них, то будьмо ж для них прикладом” [6, с. 26–33; 8, с. 206].

Йозеф Юнгман упродовж усього життя вів активну діяльність, спрямовану на розвиток мови, наповнення скарбниці літератури, щоб не загубити коріння чехів серед інших народів. У 40-х роках XIX ст. ідеї вченого про мову, як прояв національного духу, були взяті до уваги радикальними демократами, які активно вивчали фольклор. Під час подій революції 1848–1849 рр., один із керівників чеських радикалів, Карл Сабіна звернув увагу побратимів на друге видання “Історії чеської літератури” Й. Юнгмана. К. Сабіна переконував сучасників, що ця книга справжній скарб

для чехів. Література завжди відображає життя нації, допомагає зрозуміти сучасникам як жило, чим цікавилось, які пріоритети та цілі ставили перед собою минулі покоління.

У 1816 р. учений підготував підручник “Словесність”. Вихід книги був значною подією в культурному житті Чехії. У цей час Й. Юнгман продовжував працювати викладачем, студенти любили слухати його лекції. Він був талановитим наставником, адже гімназія випустила низку діячів чеської національної літератури [7; 14, с. 20].

На знак поваги до науковця, у 30-ті роки XIX ст. Й. Юнгмана двічі обирали деканом філософського факультету й ректором Карлового університету. У Празі навколо Й. Юнгмана об'єдналися прихильники вітчизняної культури. Найближчими його соратниками були Ф. Челаковський – один із засновників чеської літератури нового часу, поет і філолог Й. Камара [10, с. 358–361; 13, с. 13].

Йозеф Юнгман вважав своїм обов'язком боротися за розвиток рідної культури. Саме тому ініціює перетворення Національного музею в Празі, заснованого 1818 р., у центр національного руху. За участі вченого в 1830 р. при музеї була створена Чеська матиця, комісія з видавництва чеської енциклопедії і книг чеською мовою. Поступово навколо Матиці об'єдналося велике число чеських науковців і письменників, а членство в ній перетворилося в загальний обов'язок. Завданням установи було створення умов для дослідження богемської природи, історії Чехії та збереження мови. Князем К. Штернберком було розроблено статут організації, згідно з яким дійсним членом комітету міг стати представник будь-якого суспільного стану, якщо він проживав на території Богемської корони. Згодом було обмежено соціальний склад організації шляхом введення “майнового цензу”. Його члени постійно зобов'язувались сплачувати внесок на утримання “Товариства патріотичного музею” у розмірі 10 злотих та кожен отримував можливість стати дійсним членом товариства за умови сплати одноразового внеску у розмірі 210 злотих. Через короткий час після заснування, Матиця стала епіцентром боротьби ідеологічних протиріч між австрославізмом та пангерманізмом [1; 2; 3].

Науковець часто розмірковував про майбутнє свого народу. З прикрістю усвідомлював, що селянство знаходиться на досить низькому культурному та соціальному рівні, пов'язував це з важкими умовами життя. Він був прихильником відміни боярщини й капіталістичного розвитку чеських земель, бо вважав, що для покращення становища необхідні перш за все економічні зміни. Й. Юнгман вірив, що пройде час і чеський народ буде жити в свободі та рівності. Науковець був переконаний, що при народженні всі люди рівні, а пізніше через вплив різних чинників, кожен здобуває різне становище. Рівність, писав він, полягає в тому, що всі люди рівні в своєму народженні й смерті, “рівні перед мудрим законом і судом”, однаково повинні допомагати один одному, взаємно поважати, любити, бути чесним. У суспільстві, де панує рівність, панує свобода. Порушення свободи – анархія [7; 9, с. 396].

Хоча науковець був противником габсбурського панування над чехами, але про відокремлення Чехії від Австрії ніколи не говорив. Він був впевнений, що чехи зможуть здобути свою волю, об'єднавшись із іншими слов'янськими народами. Звичайно, це питання можна розглядати у двох аспектах – політичному (фактичне злиття народів у єдину державу) та мовному. Й. Юнгман мав надію на об'єднання слов'янських мов незалежно, яка мова чеська, чи польська буде покладена в основу. Ця радикальна й досить неординарна ідея залишилась у свідомості Й. Юнгмана до останніх днів життя. Якщо спочатку Й. Юнгман розглядав проект об'єднання у двох аспектах (політичному та мовному), то наприкінці життя чітко виділив, що він прихильник лише одного: об'єднання слов'янських мов в єдину слов'янську літературну мову [4; 7, с. 86–87].

Йозеф Юнгман ніколи не ставився зверхньо до інших націй. Навіть, коли на території чеських земель відбувався процес онімечення, вчений високо оцінював німецьку культуру, пропагував праці Й. Гердера, А. Віланда, Г. Лессінга, Й. Гете, Ф. Шиллера та називав їх людьми “високого духу”.

Учений ретельно вивчав питання розвитку чеського народу, цікавився історією мови та культури. Науковець ввів нову періодизацію чеської літератури на давній, середній і новий періоди. Давній – від появи чеської літератури до початку XVII ст., середній – “епоха тьми”, від

втрапи Чехією незалежності в 1620 р. до шкільної реформи 1774 р. Новий період він пов'язував з першими кроками чеського національного відродження.

Говорячи про Й. Юнгмана, не можливо не згадати про його бібліотеку. Праці в ній були розміщені не за критерієм приналежності до тієї чи іншої науки, розподілення робіт залежало від мови даної праці. Перший відділ – “богеміка” – включав матеріали на чеській мові. Наступний об'єднував книги і періодичні видання на російській та інших слов'янських мовах. У третьому блоці розміщені видання на латинській мові, в четвертому – на німецькій, а в останньому відділі зберігали книги на французькій, італійській та англійській мовах. Й. Юнгман зібрав у своїй бібліотеці твори та видання з різних галузей науки, серед яких книги з філології, історії, географії, філософії, педагогіки, точних та природничих наук. Проте найважливіше місце в бібліотеці займала художня література. Науковець цікавився історією, особливо минулим чеського народу, тому в бібліотека було багато вітчизняної літератури. Це не лише популярні роботи сучасників чи пам'ятки чеської історії, а й опубліковані джерела. Варто відзначити, що праць з філології було набагато менше, аніж з історії [7, с. 48–57].

Йозеф Юнгман цікавився також технічними та природничими науками, допомагав видавати книги. Ще в 1806 р., він писав, що чеські письменники і вчені відчувають великий брак мовних технічних термінів, тому приділяв увагу вивченню цього питання. Відомий той факт, що Й. Юнгман брав участь у роботі В. Седлачека над книгою з фізики й математики [7, с. 56].

У бібліотеці діяча, окрім книг, містяться комплекти основних чеських періодичних видань, альманахи та збірки першої половини XIX ст. Й. Юнгман був великим шанувальником Вольтера та зберігав 13 томів збірок його творів, виданих у Парижі 1835–1838 рр. Серед ілюстративних книг з філософії у бібліотеці Й. Юнгмана був твір англійського філософа-матеріаліста Ф. Бекона “Моральні і політичні досліди”, перекладені німецькою мовою твори західноєвропейських авторів – Г. Бюргера, А. Мейснера, А. Данте, В. Шекспіра, Дж. Свіфта, О. Голдсмита [7, с. 59].

Йозеф Юнгман активно слідував за розвитком новітньої філософії, сприяв написанню праць з філософії на чеській мові. У 1844 р. при його підтримці Чеський музей випустив книгу А. Марека “Основи філософії. Логіка. Метафізика”. Й. Юнгман був одним із перших в Чехії філософів-діалектистів, хоча пояснював події з позиції об'єктивного ідеалізму.

Науковець цікавився питаннями розвитку польської літератури й визвольного руху польського народу, про це свідчить достатня кількість літератури польською мовою – це словники польської мови, праці присвячені фольклору, роботи польського історика права В. Мацієвського, книги діяча польського революційного руху XIX ст. І. Лелевеля. Й. Юнгман цікавився літературою інших слов'янських народів, зокрема, у бібліотеці досить широко представлена сербська література.

Класична римська та грецька література також мала місце у бібліотеці науковця, зокрема, це твори Вергілія, Овідія, Горация, Марціала, Цицерона, Димокрита. На базі своєї бібліотеки, використовуючи джерела, Й. Юнгман писав наукові праці, публікації, перекладав на чеську мову твори світової художньої літератури. У бібліотеці вченого знайдено його “Чесько-німецький словник”, “Словесність”, “Збірку творів в віршах і прозі”, перекладені ним твори: “Втрачений рай” Д. Мільтона, “Атала” Р. Шатобріана. Бібліотека Й. Юнгмана вражає своїми масштабами, різноманітністю та цікавістю. Саме вона є підтвердженням ерудованості, далекоглядності та все розвиненості науковця [11, с. 222–232].

Уже в 1825 р. вийшло перше видання “Історія чеської літератури” Й. Юнгмана [16]. Працею Й. Юнгмана зацікавилися не лише люди, які розділяли думки вченого, а й ті, які намагалися зламати його любов до народу.

Йозеф Юнгман був самокритичною людиною. Про це свідчить й те, що свою працю “Історія чеської літератури” ніколи не вважав завершеною, до останніх днів працював над доповненнями і уточненнями [16]. В останніх рядках передмови до першого видання Й. Юнгман писав, що це лише початок, який потрібно продовжувати та удосконалювати. У 1847 р., завершений ним рукопис потрапив у типографію, але повністю робота була надрукована

лише на початку 1849 р., коли автора вже не було серед живих [7, с. 68–73; 11].

Серед числа людей, з якими співпрацював Й. Юнгман, були Ф. Челаковський, В. Ганка, В. Томек, Ф. Палацький. Окрім відомих науковців, у Й. Юнгмана було багато скромних і нікому невідомих помічників – вчителі гімназії, сільські проповідники та інші. У 1848 р., коли загострилося соціальне, політичне та національне становище у Чехії, Й. Юнгман уже було складно активно підтримувати суспільство. У віці 74 р. його не стало, похорони відбулися 17 листопада на Ольшанському кладовищі. Науковець – це приклад людини, яка завдяки власній праці змогла досягнути бажаних цілей. Незважаючи на походження із неможливої сім'ї, став гордістю своєї нації!

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бевзюк Є. Ідеологія чеських будителів напередодні революції 1848 р. // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: file:///D:/1/lans_2012_9_4.pdf.
2. Бевзюк Є. Становлення та утвердження “Чеської матиці” як національно-просвітницького центру на землях Богемського королівства // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: file:///D:/1/gileya_2013_72_38.pdf
3. Бевзюк Є. Участь австро-чеської аристократії та дворянства в організації та становленні “Чеської матиці” // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://www.vuzlib.com.ua/articles/book/19567-Uchast_avstro-cheskoj_aristok/1.html
4. Дворнік Ф. Слов'яни в Європейській історії та цивілізації / Пер. з англ. – К. : Дух і Літера, 2000. – 528 с.
5. Клеванский А., Марына В., Мьльников А., Поп И. Краткая история Чехословакии. – М. : Наука, 1988. – 576 с.
6. Мьльников А. Культура чешского возрождения. – М. : Наука, 1982. – 176 с.
7. Мьльников А. Йозеф Юнгман и его время. – М. : Наука, 1973. – 158 с.
8. Никитин А. История южных и западных славян. – М., 1957. – 574 с.
9. Поршнев Б. Новая история. – Т.1 – М., 1964. – 567 с.
10. Санчук Г., Третьякова П. История Чехословакии I том. – М., 1956. – 415 с.
11. Сафронова А., Хевеш М. Антология чешской и словацкой философии. – М. : Мысль, 1982. – 407 с.
12. Трачевский А. Новая история. – СПб., 1907. – 480 с.
13. Удальцов И. Историография революции 1848 – 1849 гг. в чешских землях : новые чехословацкие исследования, (1950 – 1985). – М. : Наука, 1989. – 136 с.
14. Францев В. Очерки по истории чешского возрождения. – Варшава, 1902. – 476 с.
15. Хренов И., Недорезов А., Злыднев В., Кравцов Н. История, культура, этнография и фольклор славянских народов. VII Международный съезд славистов Варшава, август 1973 г. – М.: Наука, 1973. – 496 с.
16. Jungman J. Historie litteratury ceske // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: http://books.google.com.ua/books?id=IVsBAAAAMAAJ&pg=PA639&hl=ru&source=gbs_selected_pages&cad=2#v=onepage&q&f=false.
17. Jungman J. Slowňjk česko-německý // Електронний ресурс. – [Режим доступу]: <http://kramerus.nkp.cz/kramerus/MShowMonograph.do?id=25714>.

Марчук І.

Науковий керівник – доц. Широководюк Л. А.

НАВЧАЛЬНИЙ СТРЕС І ШЛЯХИ ЙОГО ПОДОЛАННЯ

Актуальність проблеми. У процесі навчання у вищому навчальному закладі студентам досить часто доводиться зіштовхуватись із періодичними, в ході сесії, або навіть інтенсивними й тривалими проявами різних стресотворюючих факторів, які супроводжуються перенапруженням фізичних і психічних сил, негативними емоціями, порушенням діяльності тощо. Найбільш характерним психічним станом, що розвивається під впливом зазначених факторів у людини, є психологічний стрес. Тому проблема впливу стрес-факторів на діяльність студента є дуже важливою, оскільки впливає на результати навчання, визначає самооцінку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчує, що проблема стресу широко досліджена зарубіжними та вітчизняними вченими, зокрема: Г. Сельє [1], Д. Майерсом [2], Р. Лазарусом [3], Л.О. Китаєв-Смиком [4], Ю.В. Щербатих [5], В. В. Суворовою [6] та багатьма іншими науковцями. Однак, незважаючи на наявність ґрунтовних наукових праць, дослідження навчального стресу і його вплив на успішність студентів залишається достатньо актуальним.